

Михайло Гордієнко

Лібералізм на тлі секуляризованої доби

Зроблено критичне дослідження лібералізму, який репрезентує секуляризовану модель демократичної спільноти. Акцентується увага на тому, що тотальне поширення лібералізму в сучасному світі віддаляє людей від духовних цінностей, спотворює трансцендентальні субстанції соціального буття. Осмислюється потреба десекуляризації суспільства, визначаються шляхи подолання духовної кризи постмодерної цивілізації.

Ключові слова: християнство, лібералізм, релігія, Бог, мораль, ідеологія, свобода

Демократичні стандарти сучасної цивілізації тісно пов'язані з ліберальними цінностями як універсальними підвалинами її буття. Лібералізм виступає категорією, яка уособлює рушійну силу реформаційних змін у суспільстві й репрезентує уявлення про самодостатність особистості та її прихильність до свободи. Теоретичне коріння і початки практичного втілення феномену лібералізму сягають XVII–XVIII ст. З цього часу започатковується епоха звільнення народів і націй від соціального гноблення й дискримінацій, зовнішнього втручання, політичного примусу і варварських спустошень. Історично виникнення класичного лібералізму пов'язане з появою нових для феодального суспільства груп власників. Його ідеологічна парадигма базується на таких засадах: абсолютна цінність людської особистості; визнання невідчужуваності прав людини на життя, свободу, власність; створення держави на основі загального консенсусу з метою збереження й захисту природних прав особи; договірний характер відносин між державою та громадянами; утвердження вищих істин розуму як орієнтирів у виборі між добром і злом, порядком та анархією. Ці емансипаторські тенденції є наслідком притаманного суспільству пошуку нового, намагання розширити горизонти сталого, дозволеного, сакрального.

До класиків ліберальної доктрини належать Д. Локк, Б. Констан, Д. Мільтон, І. Бентам, А. Сміт, Д. Медісон, А. Гамільтон, Ф. Науман, Дж. Дьюї, Р. Дарендорф, Ф. А. Гаєк та ін. Останнім часом з'явилася низка праць, присвячених дослідженню еволюції ліберальної ідеології сучасності. Її авторами у вітчизняному просторі є В. Андрущенко,

О. Бабкіна, Є. Бистрицький, А. Гальчинський, В. Горбатенко, В. Кремень, М. Михальченко, М. Попович та ін. Наявність величезної кількості праць з лібералізму свідчить про актуальність цього феномену для утвердження демократичних засад буття спільноти, здійснення модернізації та оновлення сучасного світу, розвитку механізмів самоврядування. Однак в епоху тотальної глобалізації з'являється безліч викликів, на які ліберальна доктрина не може дати адекватної відповіді. Серед цих викликів – криза духовних цінностей, маргіналізація культури й релігії на тлі бурхливого розквіту наукових технологій та апофеозу раціональності. Вже давно назріла потреба осмислення й інтерпретації необхідності десекуляризації західного суспільства. Звідси випливає мета нашого дослідження – критичне осмислення лібералізму як джерела секуляризації, з'ясування місії християнства у формуванні громадянського суспільства й визначення можливих шляхів подолання духовної кризи постмодерної цивілізації.

Епоха гуманізму створює підґрунтя для торжества ліберально-демократичної ідеології, а Реформація докорінно змінює догматичні засади релігійних інституцій. Метою реформаційних процесів було намагання поставити людину вище Бога. Цей принцип успадкувала ліберальна парадигма світоустрою, яка реалізує ідею відокремлення церкви від держави, а політики від духовності й моралі. Звідси бере витоки феномен секуляризації – спроба реставрації язичницького світу під християнським омофором і повернути в Європу олімпійських богів під псевдонімами християнських святих. Де відхилена метафізика – там фізика перемагає дух, а тіло душу. Соціальне буття, згідно з Н. Макіавеллі, підпорядковується раціоналістичній волі правителя, а не трансцендентній субстанції. Мислитель переконаний, що «державець, якщо він хоче зберегти владу, має набути вміння відступати від добра і користуватися цим умінням за необхідністю»¹. Макіавелістський постулат – «для досягнення мети в політиці прийнятні будь-які засоби» – започатковує секуляризовану модель соціального буття. Лібералізм репрезентує сучасний етап секуляризації людської свідомості. Під впливом ліберальних ідей людина все більше дистанціюється від духовного світу, що створює перманентну екзистенційно-духовну кризу її буття.

Перемога буржуазних революцій засвідчила торжество ліберальної ідеї у межах західної цивілізації. Зокрема, у політичній сфері були повалені монархічні режими і встановлені демократичні республіки, послаблений інститут держави; у сфері економіки утвердилися відносини вільного ринку і принципи конкуренції; у соціальному плані була проголошена всезагальна рівність у можливості досягнення своїх цілей; у галузі права декларується

рівність всіх громадян перед законом; у світоглядній сфері утвердився принцип всемогутності розуму (раціоналізму) і необмеженої свободи особи (індивідуалізм). «Всі засадничі цінності лібералізму взаємопов'язані, але найбільше, мабуть, пов'язані між собою плюралізм і свобода. Якщо плюралізм є визнанням того, що існує багато різних цінностей і концепцій доброго життя, то свобода є тим політичним простором, у межах якого індивіди можуть вибирати ці цінності та концепції»². Громадяни будь-якого суспільства мають обирати свої цінності без зовнішнього втручання. Головним релігійним принципом лібералізм проголошує імператив свободи совісті.

Якби вплив лібералізму обмежувався сферою політики й мистецтва, то це не породжувало б у церкви особливих претензій і спротиву. Свобода слова, зібрань, плюралізм ідей, приватна власність, права людини – це наріжні компоненти цивілізації, які не піддаються сумніву в демократичній системі координат. Але лібералізм втручається у сферу духовності, котру завжди опікувала церква. Експансія лібералізму прагне скасувати важливі для церкви табу сором'язливості й гідності. Він наносить їй відчутного удару, поширюючи евтаназію, нетрадиційну орієнтацію, моральну розпусту як демократичний спосіб життя. Ліберали прагнуть створити «цивілізацію без релігії», характерними ознаками якої є те, що «релігійні почуття слабшають у кращому випадку, у більшості інших, зазнавши секуляризації, стають засобом соціальної трансформації. Книжки поступаються телебаченню та відео; інтелектуально демократизовані університети перетворюються на центри видачі дипломів. Зростаюча кількість населення, особливо в Америці, втрачає людську подобу внаслідок наркотичної залежності та статевих збочень»³. У ліберальному середовищі часто бракує моралі, почуття гідності, відповідальності, що дозволяє називати нинішню добу буття людства терміном «постхристиянська цивілізація».

Ліберально-демократична ідеологія в епоху постхристиянства набуває ознак неофарисейства. Для лібералізму буття Бога підміняється існуванням природи, Матір Божа ототожнюється з еволюцією, а Десять заповідей подаються як плюралізм і самовираження індивіда. Це недопустима ересь, яка засуджується християнською церквою, але вона не суперечить ліберальним принципам. Ми переконані: «Небезпечна тенденція ліберальної демократії – утвердження плюралізму на основі раціональних знань, що веде до виродження моральності й фактичного заперечення Бога. Демократія – це така форма організації спільноти, де відносини між людьми будуються на інтересі, а не на любові. Тобто любов до Бога замінена на страх людський. Усунувши Бога, ліберальна демократія не створила

ніякої нової системи моралі, яка б обмежувала свавілля влади й державний етатизм»⁴. Тріумф лібералізму веде західну цивілізацію не тільки до трансцендентального вакууму, а й до ідейно-політичної кризи.

У тих країнах, де лібералізм є пануючою ідеологією правлячої еліти, влада намагається нейтралізувати авторитет церкви через індукцію секуляризованих цінностей, антирелігійними маніпуляціями, які зомбують свідомість громадян владно-політичною пропагандою. «Нинішня дезорієнтація і розмежування людей, розклад традиційного суспільства і тих структурних елементів, з яких складається особистість – все це поглиблює неукоріненість людей в сучасному суспільстві, породжує феномен контркультури як протесту проти нинішньої секулярної пустоти, нав'язливого матеріалізму й суєтності споживацького суспільства. Звідси зростання кількості різноманітних фундаменталістських сект і розвиток наркокультури є, з одного боку, різноманітними формами протесту, а з другого – віддзеркаленням пошуків смислу й ідентичності посеред порожнечі, що виникла внаслідок краху традиційного суспільства й втрати ідентичності»⁵. У ситуації перманентної фінансово-економічної кризи сучасного капіталізму релігійні інститути часто стають перепоною до примирення, а не його рушійною силою.

Спроба схрестити лібералізм і християнство призводить до єретичних субстратів. Ліберальний проект під назвою «глобалізація» – це Вавилонська вежа нашого часу, яка спроможна зруйнувати національну й релігійну ідентичність суверенного народу. Стосовно цього професор соціології Лондонського університету Е. Д. Сміт зазначає: «Релігійні ідентичності спираються на об'єднання культур та їх елементів – вартостей, символів, міфів і традицій, – часто кодифікованих в обрядах та ритуалах. Отже, вони прагнуть об'єднати в одній громаді вірних усіх тих, що визнають певний символічний код, певну систему вартостей і традицій віри та ритуалу, сукупно з посиланням на позаемпіричну реальність»⁶. Варварство лібералізму у глобалізованому масштабі полягає в уніфікації релігійних ідентичностей народу, що репрезентують його генетичний код. Без нього суверенний народ перетворюється у космополітичну примару.

Сьогодні засобами ліберальної демократії є прагнення зробити людину покірною істотою без національності й духовних орієнтирів, яка запрограмована на споживацьку психологію, з атрофуючими потягами до істини, віри й любові. Ми схильні вважати, що ліберальні принципи об'єднують легіон демонів і фарисеїв в політичному полі суспільства. Як відомо, «Христос викривав фарисеїв за їх святенність, за вірність букві на шкоду любові до людини»⁷. Абсолютизуючи право, апелюючи до формально-юридичних

засобів регулювання суспільних відносин, ліберали прагнуть поставити закон на сторожі матеріальних потреб та інтересів, дистанціюючись від духовних основ життя людей. У центрі ліберальної ідеології знаходиться сучасний індивід у легітимній системі, а не історична людина, що має своєю культурою, традиції духовний простір.

Свобода думки, почуттів і творчості є своєрідним повітрям, яким дихають ліберали. «Позитивне» значення слова «свобода», – вважає І. Берлін, – виростає з бажання особи бути володарем самої себе. Я хочу, щоб моє життя та мої рішення залежали від мене, а не від різноманітних зовнішніх сил. Я хочу бути знаряддям своєї волі, а не волі будь-якої іншої людини. Я хочу бути суб'єктом, а не об'єктом; хочу діяти, керуючись власними міркуваннями, досягаючи усвідомлених мною цілей, а не під впливом якихось зовнішніх чинників. Я хочу бути кимось, а не ніким; хочу сам вирішувати, а не щоб вирішували за мене, керувати сам собою, а не бути керованим чимось зовнішнім або іншими людьми»⁸. Егоцентризм лібералізму не залишає місця для Бога. Очевидно, що не формальний закон є критерієм свободи, як стверджували фарисеї в минулому і як говорять ліберали сьогодні, а внутрішнє переконання індивіда. Абсолютна свобода й моральна всездозволеність, що панує у більшості демократичних країн постіндустріального світу – це культ сатани, на основі якого ратифікується договір із дияволом. Тому сьогодні ми констатуємо, що живемо у постхристиянському ліберально-демократичному просторі, де віра в Бога витісняється екзистенційним вакуумом.

Фатальність ліберальних ідеологем в тому, що поведінка людини зорієнтована на підпорядкування природи власним цілям з метою забезпечити комфортне буття. Але зловживання свободою, вибір аморального способу життя руйнує духовні цінності, людську сутність і поневолює її гріхом. «На відміну від цього, – зазначає К. Довсон, – віра сягає за межі людського світу і його творинь; вона підносить людину до вищого й більш універсального щабля реальності, ніж скінченний і тимчасовий світ, до якого входить держава і економічний лад. У такий спосіб вона вносить у людське життя елемент духовної свободи, який може справити творчий та оновлюючий вплив на суспільну культуру й історичну долю людини, як і на її внутрішній особистий досвід»⁹. Тільки Бог є джерелом свободи й істини. Гріховна людина віддає свою свободу дияволу – противнику Бога, джерелу зла і несвободи. Зло і свобода – речі несумісні.

Накопичення матеріальних благ не повинно вести до формування споживацької спільноти. Призначення економічного добробуту полягає у забезпеченні гідного життя людей, недопущення соціального розшарування

суспільства, зміцнення його консолідації. Досліджуючи основний спосіб організації соціального життя – ринкові відносини, лауреат Нобелівської премії Ф. Гаєк зазначає: «Ліберали говорять про необхідність максимального використання потенціалу конкуренції... як кращий спосіб управління діяльністю індивідів. Ліберали рішуче заперечують заміну конкуренції координацією зверху»¹⁰. Отже, провідна ідея лібералізму – конкуренція в усіх сферах економіки, на основі якої базується ринок. Український вчений А. Гальчинський вказує на «принципово значущу соціальну функцію ринку – його здатність забезпечувати людині свободу вибору, бути верховним арбітром у сфері задоволення особистих економічних уподобань»¹¹. Ринкова конкуренція нівелює сакральні цінності, породжує соціальне розмежування, ворожнечу й конфліктність у суспільстві. Конкуренція має базуватися на постулатах християнської етики.

Недоторканість приватної власності та ринкова конкуренція, як ключові імперативи ліберальної ідеології, далекі від християнського альтруїзму. Джерелом власності є не любов, а егоїзм. Власність – це експансія егоїзму людини за межі своєї природи. Тому в апології приватної власності відсутні будь-які християнські чесноти. Ринкова стихія звільняє людину від Бога й детермінує моральну деградацію, відчужує людей один від одного, порушує принцип справедливості, що суперечить християнським заповідям любові до ближнього.

Вся ліберальна пропаганда спрямована на виховання особи, яка спроможна адаптуватися до різних соціальних катаклізмів, аж до життя в антихристиянському суспільстві. Ліберали прагнуть вивести індивіда із підпорядкування Богу, зробити абсолютно емансипованим у світі. Людина розглядається не як особа, а як маса. Масова людина відірвана від історії й минулого, від теперішнього і вічного. Ось чому у «ліберальних тенденціях можна вбачати небезпеку для стійкості і спадкоємності, – ліберальні модернізації нерідко невідворотно руйнують структури звичного усталеного соціального порядку і світогляду, примусово втягають спільноти і окремих людей до нового цивілізаційного колообігу, де ефективність і темп існування, користь і корисність замінують колишню повагу до авторитету і шанобливе ставлення до Традиції і Історії»¹². Процес послідовної секуляризації, провідником якої у постмодерну добу є лібералізм, спричиняє маргіналізацію релігії, що породжує духовну кризу сучасної цивілізації.

Ідейні потуги лібералізму створюють антихристиянську парадигму, в якій релігійний аскетизм замінено на плотські інстинкти та язичницькі ідоли. Тому сучасне християнство має ритуальний характер. Симпатизуючи ліберальним ідеям, протестантизм перетворився у перманентну рефор-

мацію, у беззмстовний суб'єктивізм і релігійний анархізм. Католицизм перейшов від інквізиції до солідарності з ересями, безбожними сектами й взаємодією з технічною інфраструктурою. Наразі очевидно, що технічна цивілізація здійснює асиміляцію сучасного християнського світу. Ліберали розуміють Бога не як Спасителя світу, а як одного із гарантів їх земного благополуччя.

Християнство розкрило людині її гріховну сутність і метафізичні корені боговідступництва. Релігія прагне піднести людину від землі до небесних висот. Секуляризована свідомість позбавляє християнство його містичної глибини, спокушує людську душу примітивними цінностями. Лібералізація християнства здійснюється під виглядом модернізму й технологічного оновлення. «Лібералізм – не релігія, не світогляд, не партія з особливими інтересами, – вважає Л. Мізес. Він не є релігією, оскільки не вимагає ні віри, ні відданості; у ньому немає нічого містичного і ніяких догм. Він не є світоглядом, оскільки не намагається пояснити світобудову, нічого не говорить і не прагне говорити про значення і мету людського існування. Він не є партією з особливими інтересами, бо не надає і не прагне надати якихось особливих переваг певній людині або групі. Лібералізм є чимось абсолютно іншим. Він є ідеологією, доктриною взаємовідносин між членами суспільства... Він намагається надати людям єдину річ – мирний, спокійний розвиток матеріального добробуту для всіх... Зменшити страждання, збільшити щастя – це його мета»¹³. Ці постулати формують споживацьку психологію сучасної цивілізації. Християнські цінності базуються не на конформізмі, а на жертвовності. Без страждань і каяття не буває спокути.

У постмодерну добу продовжується боротьба за істину та віру. Ліберали прагнуть не пізнати, а завоювати істину. Під впливом лібералізму богословська теологія підпорядковується політичній доцільності. У постмодерну добу, на думку А. Колодного, «відбувається не відмова від релігії, заперечення її, що характерно для атеїзму, а руйнування цілісного уявлення про неї, системного сприйняття її, деструкція догматичного і соціального підґрунтя існування релігійних організацій, деконструкція соціальних функцій релігій»¹⁴. Радикальні модерністи вважають, що гріх є фермент творчого й інтелектуального життя, який у моральному відношенні дає людині емпіричний досвід і тому є важливою складовою мудрості. Ці постмодерністські ересі відчутно спотворюють автентичність християнства. Тому християнство приречене на опозицію до радикального лібералізму.

Орієнтація нинішньої цивілізації на соціальний прогрес, досконалі технології поліпшує комфортні умови життя людства, але не вирішує проблем духовної деградації. Бога не можна замінити ніякою політичною

доктриною чи світоглядною парадигмою. Вільний індивід поневолений своєю плоттю та гординою починає сповідувати нігілізм щодо всіх традиційних цінностей, внутрішній нарцисизм для душі та гедонізм для тіла. Виховання людини має базуватися на любові до Бога, свого ближнього і до Вітчизни. Ліберали за своєю сутністю – індивідуалісти. Принцип «спочатку думай про Батьківщину, а потім про себе» – не для них. Ліберальна свобода звільняє людину від сорому, священних цінностей і відповідальності. Людина продовжує справу сатани – шукає хибну свободу у вседозволеності і втрачає Бога. Релігію неба ліберальні сили замінюють релігією землі. Процес духовного і морального відродження української нації піде значно швидше й ефективніше, якщо нам вдасться звільнити національну свідомість від ліберальних утопій, які заангажовані секуляризованими стереотипами й ворожим ставленням до православного духу. Ми переконані, що справді вільною людина може бути лише за умови праведного життя, постійно шукаючи спілкування з Богом як джерелом абсолютної істини.

- ¹ Макиавелли Н. Государь / Н. Макиавелли; [пер. с ит.]. – М.: Планета, 1990. – С. 46.
- ² Кекес Д. Зasadничі цінності лібералізму / Д. Кекес // Лібералізм: Антологія. 2-ге вид. / Упоряд. О.Проценко, В.Лісовий. – К.: ВД «Простір», «Смолоскип», 2009. – С. 117.
- ³ Керк Р. Цивілізація без релігії ? / Р. Керк // КОНСЕРВАТИЗМ: Антологія. 2-ге вид. / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: ВД «Простір», «Смолоскип», 2008. – С. 441.
- ⁴ Гордієнко М. Ентропія демократії в умовах інверсії політичних цінностей / М. Гордієнко // Розвиток взаємодії держави і громадянського суспільства в контексті впровадження європейських принципів належного врядування: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (12 грудня 2012 р., м. Київ) / упоряд. В. М. Яблонський, О. А. Корнієвський, П. Ф. Вознюк. – К.: НІСД, 2013. – С. 98.
- ⁵ Україна: ідентичність у добу глобалізації / В. Кремень, В. Ткаченко. – К.: Т-во «Знання» України, 2013. – С. 307.
- ⁶ Сміт Д. Національна ідентичність / Д. Сміт. – К.: Основи, 1994. – С. 15.
- ⁷ «Жив Бог». Православний катехизис. Под редакцией протоиерея К. Фотиева. Париж-1979, Лондон-1989, 1990, Москва-1991. – С. 499–500.
- ⁸ Берлін І. Два концепти свободи / І. Берлін // Лібералізм: Антологія. 2-ге вид. / Упоряд. О.Проценко, В.Лісовий. – К.: ВД «Простір», «Смолоскип», 2009. – С. 555.
- ⁹ Довсон К. Релігійні джерела західної цивілізації / К. Довсон // КОНСЕРВАТИЗМ: Антологія. 2-ге вид. / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: ВД «Простір», «Смолоскип», 2008. – С. 433.

- ¹⁰ Хайек Ф. А. Дорога к рабству / Ф. А. Хайек: Пер. с англ. / Предисл. Н.Я. Петракова. – М.: Экономика, 1992. – С. 34.
- ¹¹ Гальчинський А. Лібералізм: уроки для України: наук.-популяр. есе / А. С. Гальчинський. – К.: Либідь, 2011. – С. 65.
- ¹² Заблоцький В. Лібералізм: ідея, ідеал, ідеологія / В. Заблоцький. Донецьк: Янтра, 2001. – С. 4.
- ¹³ Мізес Л. Лібералізм у класичній традиції / Л. Мізес // ЛІБЕРАЛІЗМ: Антологія. 2-ге вид. / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: ВД «Простір», «Смолоскип», 2009. – С. 18.
- ¹⁴ Колодний А. Премодерн, модерн і постмодерн в контексті історії християнства / А. Колодний // Християнство доби постмодерну (колективна монографія). – К., 2005. – С. 23.

SUMMARY

Michael Gordienko

Liberalism on the background of secular era

The critical study of liberalism, which represents the secular model of democratic community is considered. The attention is focused on the fact that the total spreading of liberalism in the modern world distances people from spiritual values, distorts transcendental substance of social existence. The need of desecular society, the ways of overcoming of the spiritual crisis in postmodern civilization are considered.

Keywords: christianity, liberalism, religion, God, morality, ideology, freedom